

Федорова Т.С.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»

УДК 343.1:341.645(477)
DOI 10.32782/2663-5666.2024.4.17

РИМСЬКИЙ СТАТУТ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Вступ. Римський статут Міжнародного кримінального суду (англ. *International Criminal Court*, далі – МКС) є одним із ключових міжнародно-правових документів, що регулює діяльність цього суду, спрямований на забезпечення притягнення до відповідальності осіб, винних у найтяжчих злочинах, що викликають занепокоєння міжнародного товариства, а саме: геноциді, злочинах проти людяності, воєнних злочинах та злочинах агресії. Даний документ

Римський статут, що є основою діяльності МКС, відіграє ключову роль у боротьбі зі злочинами проти людяності, воєнними злочинами та геноцидом. Для України актуальність Римського статуту зросла у зв'язку зі збройною агресією російської федерації (далі – країна-агресор), системними порушеннями прав людини та норм міжнародного гуманітарного права. У контексті війни з Росією та необхідності міжнародного правосуддя питання приєднання України до Римського статуту набуло особливої актуальності.

Тому, внаслідок вищевикладених положень, потребують системного аналізу та дослідження розгляд основних концептуальних положень, а саме: поняття та ключові аспекти юрисдикції МКС, значення та вплив ратифікації Римського статуту на можливість притягнення до відповідальності країни-агресора за скоєні злочини під час повномасштабного вторгнення на територію України; виклики з якими Україна зіштовхнулася у процесі інтеграції норм Римського статуту, основним з яких є саме правова колізія навколо Римського статуту в Україні, яка виникла саме через суперечності між головним Законом України (КУ) та зобов'язаннями, що передбачає статут;

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розуміння та аналіз процесу ратифікації та імплементації Римського статуту в Україні, а також у дослідження його впливу на національну правову систему досліджували у своїх наукових працях та неодноразово ста-

вали предметом дискусії, низкою науковців: В. Аносова, В. Антипенко, О. Базов, М. Гнатовський, Д. Коваль, К. Задоя, О. Задорожній, М. Пашковський, В. Попович, М. Смирнов, М. Солдатенко, Т. Рибалко, Я. Яворський та інші.

Метою статті є аналіз сучасного стану імплементації Римського статуту в Україні, вивчення його ролі у боротьбі з міжнародними злочинами та визначення перспектив його ратифікації, набрання чинності та подальшого вдосконалення законодавства України в аспекті досліджуваних питань, аналіз різноманітних поглядів науковців щодо питання переваг та недоліків ратифікації Римського статуту МКС в Україні та обґрунтування власних поглядів та пропозицій стосовно окреслених питань, що стали предметом дослідження.

Виклад основного матеріалу. Римський статут створено Міжнародним кримінальним судом як постійно діючою установою, що має повноваження здійснювати юрисдикцію стосовно осіб, які вчинили найбільш тяжкі злочини, що викликають занепокоєння країн міжнародного співтовариства. Відповідно до цього Статуту Суд має юрисдикцію стосовно таких злочинів: злочин геноциду; злочини проти людяності; воєнні злочини; злочин агресії [1].

До ключових аспектів юрисдикції Міжнародного кримінального суду (далі – МСК) можна віднести:

- суб'єктність: (суд має юрисдикцію лише щодо фізичних осіб). Що стосується персональної юрисдикції МКС, то вона заснована на принципі індивідуальної кримінальної відповідальності, тобто МКС має право притягнути до відповідальності лише посадових осіб країни-агресора, які віддавали злочинні накази [3];

- принцип комплементарності (доповнюваності): (суд втручається лише тоді, коли національні суди неспроможні чи не бажають здійснювати правосуддя). Принцип комплементарності, як основа здійснення юрисдикції МКС

передбачений ст. 1 Римського статуту де вказується про те, що МКС «доповнює національні системи кримінального правосуддя» та пронизує всю систему статей Римського статуту, що відображено у преамбулі та ст. ст. 17, 18, 19 [2]; Слід зазначити, що досить довгий час Україна не ратифікувала Римський статут саме через принцип комплементарності юрисдикції МКС.

– територіальна юрисдикція: (розповсюджується на території держав-учасниць або на підставі окремого звернення).

Процес ратифікації Римського статуту в Україні був досить тривалим та містив певні перешкоди. Слід констатувати виклики з якими Україна зіштовхнулася у процесі інтеграції норм Римського статуту: політичні перешкоди, які полягали в певному супротиві через побоювання щодо переслідувань українських військовослужбовців; юридичні аспекти, а саме: необхідність адаптації національного законодавства для виконання норм Статуту; фінансові витрати, що полягають у забезпеченні ефективної співпраці з МКС, а це потребує значних ресурсів.

Україна підписала Римський статут 20 січня 2000 року, проте його ратифікація тривалий час відкладалася через рішення Конституційного суду України від 11 липня 2001 року, який визнав окремі положення статуту такими, що не відповідають Конституції України, а саме: не узгоджувалися з Конституцією України положення Римського статуту, де МКС «доповнює національні органи кримінальної юстиції», а Конституція України не передбачала можливості «доповнення судової системи України» [4]. Це створило правову перешкоду для його ратифікації, що вимагало внесення змін до Конституції України. Причиною колізії стала стаття 124 Конституції України, яка закріплює, що юрисдикція українських судів поширюється на всю територію України, що суперечить делегуванню частини цієї юрисдикції міжнародному суду.

Правова колізія навколо Римського статуту в Україні виникла саме через суперечності між головним Законом України (КУ) та зобов'язаннями, що передбачає статут. Рішення цієї колізії вимагало внесення змін до Конституції, гармонізації національного законодавства та вирішення політичних питань, пов'язаних з його практичним застосуванням.

Слід нагадати, що МКС не замінює національні судові органи, не має повноважень національних судів, не виключає їх юрисдикції, а лише доповнює національні системи кримінального правосуддя. Основна функціональна

спрямованість діяльності МКС – це підсилення національної спроможності України щодо розслідування та розгляду найтяжчих міжнародних злочинів [5. с. 100].

3 травня 2022 р. Верховна Рада України ухвалила проект Закону щодо внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України які стосуються співробітництва з Міжнародним кримінальним судом. В КПК новий розділ IX-2 отримав назву: «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом», яким передбачається обсяг і процесуальний порядок такого співробітництва [6 с. 350].

Ратифікація Римського статуту МКС в Україні викликала різноманітні погляди та дискусії серед науковців. Їх можна умовно розділити на кілька груп відповідно до основних позицій:

Перша група: прихильники ратифікації без застережень. Ця група вчених вважають, що ратифікація Римського статуту є необхідною для України, щоб: посилити міжнародну співпрацю у сфері кримінального правосуддя; забезпечити правосуддя для жертв воєнних злочинів та злочинів проти людяності; зміцнити міжнародну репутації. України як демократичної держави. Основні представники: Микола Гнатовський [7], наголошує, що ратифікація статуту сприятиме інтеграції України в міжнародну правову систему; Олександр Задорожній [8], аргументує, що Римський статут створює механізм притягнення до відповідальності за злочини міжнародного характеру.

Друга група: прихильники ратифікації із застереженнями. Ця група науковців наголошує, що ратифікація повинна враховувати національні інтереси України, зокрема: встановлення тимчасових застережень щодо воєнних злочинів для захисту українських військовослужбовців; гарантії уникнення політично вмотивованих переслідувань. Представники цих поглядів: Михайло Солдатенко та Дмитро Коваль [9] вказують на необхідність використання статті 124 Римського Статуту, яка дозволяє обмежити юрисдикцію МКС щодо воєнних злочинів на певний період. Сергій Головатий розглядає ратифікацію як інструмент, що потребує чітких застережень для уникнення ризиків для національної безпеки.

Третя група: Скептично відносяться до ратифікації та вважають, що це може створити ризики для України, зокрема: використання юрисдикції МКС проти українських військовослужбовців; невизначеність у застосуванні

статуту на окупованих територіях; політичну вразливість України у міжнародних конфліктах. Такої думки притримуються: Іван Лукашук [10] який наголошує, що ратифікація може бути використана росією для політичного тиску. Андрій Бойко, підкреслює, що національна правова система поки недостатньо адаптована для роботи з нормами міжнародного кримінального права.

Четверта група: виступає проти ратифікації, мотивуючи це: несумісністю Римського статуту з Конституцією України; Ризиками втрати частини національного суверенітету; недостатньою готовністю правоохоронних органів до співпраці з МКС. Представники цієї групи Дмитро Табачник, який під час свого перебування на посаді міністра освіти та науки України, висловлювався проти ратифікації, посиляючись на політичні ризики. Олександр Бандурка зазначав, що участь України у Римському статуті може обмежити незалежність її судової системи.

Тому, аналізуючи позиції науковців щодо ратифікації Римського статуту відображають широкий спектр думок. Прихильники наголошують на важливості міжнародної співпраці та правосуддя, тоді як опоненти вказують на ризики для національної правової та політичної системи. Водночас компромісна позиція із застереженнями набуває дедалі більшого поширення.

Виходячи з предмету дослідження, можна сказати наступне, що сучасні виклики для України полягають в наступних факторах:

- 1) політичні бар'єри ратифікації:
 - дискусії щодо відповідності статуту Конституції України та необхідності її змін;
 - побоювання щодо можливого використання МКС проти українських військових;
- 2) національний інтерес і суверенітет:
 - проблема захисту суверенітету України в умовах зовнішньої агресії;
 - ризик політизованих переслідувань з боку міжнародних структур.
- 3) юридичні виклики:
 - адаптація національного законодавства до норм міжнародного кримінального права;
 - відсутність ефективного механізму співпраці між Україною та МКС.
- 4) імплементація норм статуту:
 - недостатня підготовка судової та правоохоронної системи до роботи з нормами міжнародного права;
 - проблема документування воєнних злочинів та збору доказової інформації.

Якщо говорити про перспективи ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду, то вони полягають у наступному:

- посилення міжнародної правової підтримки, що зміцнить позиції України у боротьбі проти російської агресії та надання можливості МКС розслідувати воєнні злочини на окупованих територіях.

- відновлення справедливості – притягнення до відповідальності осіб, винних у злочинах проти людяності, незалежно від їхнього громадянства та захист прав жертв війни.

- європейська інтеграція- ратифікація статуту є важливим кроком до повної інтеграції України в європейське співтовариство. Дотримання міжнародних зобов'язань сприяє зміцненню довіри з боку партнерів.

- розвиток національного законодавства, а саме: вдосконалення норм кримінального права та підвищення стандартів правосуддя в Україні, а також запровадження нових механізмів розслідування та судового розгляду злочинів міжнародного характеру.

Тому, на підставі вищевикладених положень, можемо говорити про роль Римського статуту у зміцненні міжнародного правопорядку, де ратифікація Статуту Україною сприятиме не лише національному правосуддю, але й глобальним зусиллям у боротьбі з безкарністю, а саме: посилення міжнародного правопорядку через забезпечення невідворотності покарання; зміцнення глобальної коаліції держав, які підтримують діяльність МКС.

Якщо говорити про значення Римського статуту для України – то він є надійним інструментом забезпечення правосуддя у випадках скоєння тяжких міжнародних злочинів. Для України це має кілька важливих аспектів: *по-перше*, притягнення до відповідальності винних у злочинах агресії а воєнних злочинах. Яскравим прикладом є скоєння злочинів на тимчасово окупованих територіях, зокрема Криму та Донбасу, а також використання МКС для розслідування таких випадків. *По-друге*, міжнародна підтримка та співпраця. Участь у Римському статуті дозволяє Україні отримати доступ до міжнародно-правових механізмів. *По-третє*, зміцнення національно – правової безпеки. Ратифікація Статуту сприяє гармонізації українського законодавства з міжнародними стандартами.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Римський статут є важливим правовим інструментом у боротьбі

з міжнародними злочинами такими як: злочин геноциду; злочини проти людяності; воєнні злочини; злочин агресії. Співпраця з Міжнародним кримінальним судом дає Україні можливість притягнути до відповідальності осіб, винних у злочинах, скоєних під час агресії РФ. З моменту ратифікації Римського статуту, потрібно вдосконалювати національне законодавство та формувати політичну волю до його імплементації. Використання норм Римського статуту стане важливим інструментом у зміцненні верховенства права в Україні та на міжнародній арені. Незважаючи на виклики та перешкоди, ратифікація статуту відкриває для України нові можливості у сфері правосуддя та міжнародного співробітництва, а також, у сучасних умовах це стає не лише правовою, а й моральною необхідністю.

З огляду на вищевикладене, можемо з впевненістю констатувати, що Україна зацікавлена в ратифікації Римського статуту МКС з кількох ключових причин:

По-перше: забезпечення справедливості в умовах збройного конфлікту. Україна перебуває у стані тривалої агресії з боку Росії, яка супроводжується воєнними злочинами, злочинами проти людяності та актами геноциду. Ратифікація Римського статуту дозволить: надати МКС повну юрисдикцію для розгляду таких злочинів; притягнути до відповідальності, осіб які вчинили злочини міжнародного характеру на території України; забезпечити справедливість для жертв воєнних злочинів.

По-друге: міжнародна підтримка та співпраця, адже саме ратифікація демонструє прихильність України до міжнародного права, що укріплює її позиції на міжнародній арені; це сприятиме розширенню співпраці з країнами, які вже є учасниками Римського статуту, у сферах безпеки, юстиції та захисту прав людини.

По-третє: боротьба з безкарністю, це означає, що ратифікація статуту надасть можливість переслідувати винних у міжнародних злочинах. Це стане дієвим механізмом у боротьбі з безкарністю, особливо у випадках коли національні органи не можуть забезпечити ефективне розслідування.

По-четверте: вдосконалення національного законодавства, саме імплементація норм Римського статуту сприятиме гармонізації українського законодавства із міжнародними стандартами. Це посилить правову систему України та підвищить її здатність розслідувати і карати міжнародні злочини.

По-п'яте: захист національних інтересів у міжнародному судочинстві, це означитиме, що Україна зможе ініціювати розслідування МКС щодо злочинів, скоєних іншими державами, зокрема Росією, на своїй території. Ратифікація забезпечить додаткові юридичні підстави для міжнародного тиску на країну – агресора.

Отже, ратифікація статуту у 2024 році стала важливим кроком до посилення ролі України в міжнародному правосудді, але процес імплементації продовжує залишатись викликом для української правової системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
2. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) від 11 липня 2001 року № 3-в/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text>.
3. Смирнов М.І. Концептуальні питання ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду та співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом в контексті військової агресії Росії проти України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 542–546.
4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР/*Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>.
5. М.І. Смирнов Перспективи та правові наслідки ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду в контексті військової агресії Росії проти України. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Випуск 6. С. 98–102.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : чинне законодавство із змінами та допов. на 01 липня 2024 року: Офіц. текст. Київ: Алерта, 2024. 396 с.
7. Гнатівський М. Ратифікація Римського статуту: аналіз заяви від Секретаріату РНБО. *Громадське радіо*. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/hromadska-hvylya/mykola-gnatovskyy-ratyfikaciya-rymskogo-statutu-analiz-odioznoyi-zayavy-vid-sekretariatu-rnbo>
8. Задорожній О. Римський статут: тягнути з ратифікацією не можна. *Юридична газета*. 2016. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/143435_rimskiy-statut-tyagnuti-z-ratifikatsiyu-ne-mozhna
9. Коваль Д., Солдатенко М. Чому Україна ратифікує Римський статут із застереженням щодо статті 124. *Науково-методичний журнал “Юридична Україна”*. 2024. URL: <https://law.ukma.edu.ua/dmytro-koval-razom-zi-svoyim-kolegoyu-myhajlom-soldatenkom-opublikuvav-stattyu-chomu-ukrayina-ratyfikuye-rymskyj-statut-iz-zasterezhennyam-shhodo-statti-124/>

10. Лукашук І. Міжнародне право. Особлива частина. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/756/1/%D0%9A%D1%83%D1%87%D0%B5>

%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%A1.%D0%9F.%20%D0%B4%D0%B8%D1%81.pdf

Федорова Т.С. РИМСЬКИЙ СТАТУТ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті розглянуто концептуальні питання пов'язанні з процесом ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду, його значення у контексті сучасних викликів міжнародного права, зокрема для України та його потенційний вплив на національну правову систему та боротьбу з воєнними злочинами, злочинами проти людяності, скоєними під час збройної агресії.

Автор аналізує перешкоди на шляху до ратифікації Римського статуту, причини правової колізії та імплементаційні виклики. Звертається увага на те, що Україна демонструє певну непослідовність у своєму підході до питання ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС), що зумовлено низкою політичних, правових і соціальних факторів, а також зазначаються перспективи вирішення цієї проблеми.

Досліджено значення, переваги та перспективи ратифікації Римського статуту для України. Доводиться, що для подолання суперечностей, які є на шляху до ратифікації, потрібна комплексна реформа законодавства, забезпечення політичної єдності та активна робота з громадянським суспільством.

Обґрунтовано власні позиції та причини чому Україна зацікавлена в ратифікації Римського статуту МКС. Адже саме ратифікація Римського статуту є важливим кроком для зміцнення міжнародного авторитету України та гарантій справедливості у період збройного конфлікту.

Акцентується увага на особливостях співпраці України з Міжнародним кримінальним судом та роль Статуту у зміцненні міжнародного правопорядку. За результатами такого дослідження, зроблено висновок що, по-перше, Україна стоїть перед важливим вибором ратифікації Римського статуту, по-друге, попри низку проблем і викликів є необхідність внесення змін до національного законодавства та надасть перспективи приєднання до Міжнародного кримінального суду. Ратифікація стане важливим кроком у забезпеченні справедливості, захисті прав потерпілих та боротьбі з безкарністю та безвідповідальністю на міжнародному рівні.

Ключові слова: Римський статут, юрисдикція, ратифікація, воєнні злочини, Міжнародний кримінальний суд, міжнародні злочини, міжнародне співробітництво, країна-агресор, Конституція України, злочини геноциду, злочини проти людяності, злочин агресії, правові колізії, національна безпека, міжнародне право.

Fedorova T.S. ROME STATUTE OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT: MODERN CHALLENGES AND PROSPECTS FOR UKRAINE

The article examines conceptual issues related to the process of Ukraine's ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court, its significance in the context of modern challenges of international law, in particular for Ukraine, and its potential impact on the national legal system and the fight against war crimes and crimes against humanity committed under time of armed aggression.

Obstacles on the way to the ratification of the Rome Statute, causes of legal conflict and implementation challenges are analyzed. Attention is drawn to the fact that Ukraine demonstrates a certain inconsistency in its approach to the issue of ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court (ICC), which is caused by a number of political, legal and social factors, and prospects for solving this problem are also noted.

The importance, advantages and prospects of the ratification of the Rome Statute for Ukraine were studied. It is proven that in order to overcome the contradictions that are on the way to ratification, a comprehensive reform of the legislation, ensuring political unity and active work with the public is needed.

Its own positions and reasons why Ukraine is interested in ratifying the Rome Statute of the International Criminal Court are substantiated. After all, the ratification of the Rome Statute is an important step for strengthening Ukraine's international authority and guarantees justice during the armed conflict. According to the results of such a study, it was concluded that, firstly, Ukraine faces an important choice of ratifying the Rome Statute, secondly, despite a number of problems and challenges, there is a need to make changes to national legislation and provide prospects for joining the International Criminal Court. Ratification will be an important step in ensuring justice, protecting the rights of victims and fighting impunity and irresponsibility at the international level.

The article also contains a comparison of the positions of Ukrainian scientists and experts regarding the need to ratify the statute, as well as possible options for Ukraine's cooperation with the ISS without ratification. The role of the ratification of the Rome Statute as an important step to ensure justice in international affairs, as well as the preservation of national interests in the legal sphere, is highlighted.

In conclusion, the article offers a detailed overview of not only legal aspects, but also social, political and international factors that determine the effectiveness and feasibility of the ratification of the Rome Statute by Ukraine, providing practical recommendations regarding this process.

Key words: Rome statute, jurisdiction, ratification, war crimes, International Criminal court, international crimes, international cooperation, aggressor-country, Constitution of Ukraine, crime of genocide, crimes against humanity, crime of aggression, legal conflicts, national security, international law.